

הצורך בבחינה מחודשת של המושג "הציר השיעי"

רו צימטי¹ | 27 במאי, 2025 | גיליון 1988

ההתפתחויות המשמעותיות שהתחוללו באזור מאז פרוץ המלחמה ברצועת עזה ובמיוחד בחודשים האחרונים, מחייבות בחינה מחודשת את מידת הרלוונטיות של המושג "הציר השיעי" בהובלת איראן. בשני העשורים האחרונים פעלה טהראן לגבש רשת של שחקנים אזוריים, בעיקר תת-מדינתיים, על בסיס אידיאולוגיה משותפת של התנגדות לישראל ולמערב ובמטרה להרחיב את השפעתה וליצור עומק אסטרטגי. בעוד שבעבר נחשב "הציר" למערכת ריכוזית ומתואמת היטב, ניכר כי כיום הוא פועל יותר כרשת אד-הוק מבזרת וגמישה של שחקנים בעלי אינטרסים וזהויות עצמאיים, המקיימים מידה רבה יותר של אוטונומיה. בנוסף, קריסת משטר אסד בסוריה, שחיקת יכולותיו האסטרטגיות של חזבאללה והלחצים על המיליציות בעיראק והחות'ים בתימן, לצד הפגיעה ביכולת ההרתעה של איראן, החלישו אותו משמעותית ופגעו בלכידותו. לצד זאת, הרשת שטווחה איראן במשך שנים ממשיכה להתקיים ברמה מסוימת של תיאום ומחויבות וטהראן ממשיכה לספק לה מימון, נשק ותמיכה. לכן, נכון לבחון לאורך זמן את הצורך לעבור מניתוח התאגדות אזורית זו כמודל היררכי של ציר למודל של רשת דינמית ורופפת. יתר על כן, יש לגבש מדיניות מותאמת לכל אחד מרכיביה, תוך זיהוי שסעים פנימיים, נקודות תורפה והזדמנויות להחלשת אחיזתה של איראן באזור ולערעור הקשרים בין שותפיה בו.

"הסהר השיעי": בין חזון למציאות

בדצמבר 2004 [הצהיר](#) מלך ירדן עבדאללה השני מפני היווצרותו של "סהר שיעי" חוצה גבולות – המשתרע מאיראן במזרח דרך עיראק וסוריה ועד לבנון במערב – אשר עלול לערער את היציבות במזרח התיכון ולשנות את מאזן הכוחות האזורי. באותה תקופה, עם עליית ממשל שיעי בבגדאד בעקבות הפלישה האמריקאית לעיראק ב-2003, התריע עבדאללה כי איראן עשויה לנצל את הדינמיקה הפוליטית החדשה כדי לבסס השפעה עמוקה יותר ברחבי האזור, תוך חיזוק שחקנים המזהים עמה דתית ואידיאולוגית. אזהרתו של המלך שיקפה חשש הולך וגובר בעולם הערבי הסוני ממעמדה המתעצם של איראן בלב המרחב הערבי וממאמציה

¹ המחבר מבקש להודות לד"ר כרמית ולנסי ולאורנה מזרחי על הערותיהן המועילות.

להרחיב את השפעתה האזורית, בין היתר באמצעות תמיכה במיליציות שיעיות חמושות, ארגוני טרור ושחקנים תת-מדינתיים.

מאז כיבוש עיראק על ידי ארצות הברית ובצל הטלטלה שפקדה את העולם הערבי בראשית 2011, פעלה איראן לגיבוש "ציר התנגדות" – קואליציה אנטי-אמריקאית ואנטי-ישראלית, ולבסס הגמוניה אזורית מול "ציר ההסדרים" היריב בהנהגת ערב הסעודית ומצרים. "ציר ההתנגדות" שבהובלת איראן כלל מדינות וארגונים המזוהים עם האידיאולוגיה של הרפובליקה האסלאמית, ביניהם סוריה בשליטת בשאר אסד, חזבאללה בלבנון, המיליציות השיעיות בעיראק, החות'ים בתימן, ואף חמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני. כינון "חזית ההתנגדות" שיפר את יכולתה של איראן להרחיב את [העומק האסטרטגי](#) שלה בסהר הפורה. השפעתה הגוברת של איראן במזרח תיכון הפכה לאחד מסימני ההיכר [במפה הגאופוליטית](#) של האזור בשני העשורים האחרונים. השימוש במונחים דוגמת "הציר הרדיקלי", "הסהר השיעי" או "חזית ההתנגדות" נועד לתאר התאגדות זו, על ידי הדגשת הרכיב המדיני-אסטרטגי או האידיאולוגי-רעיוני.

הגדרת הרשת בהובלת איראן כציר הפכה שגורה אף כי רשת זו לא פעלה מלכתחילה כמסגרת היררכית בעלת פיקוד ושליטה איראניים ישירים, אלא [כרשת רופפת](#) של רכיבים הקשורים זה בזה במארג אינטרסים משותפים, לצד חזון אידיאולוגי משותף המבוסס על התנגדות לישראל, לארצות הברית ולבעלות בריתה באזור. יתרה מזאת, איראן חתרה אומנם לשמר מידה רבה ככל הניתן של השפעה ואף שליטה על רכיבי הרשת, אך מעולם לא חתרה לעגן את פעילותה במסגרת בריתות או הסכמים רשמיים. יתר על כן, בשנים האחרונות, בפרט מאז חיסול מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה, קאסם סולימאני, בינואר 2020, ניהלה איראן את הרשת [באופן מבוזר יותר](#) מאשר בעבר. היא המשיכה אומנם לשמר מידה רבה של השפעה ברשת, אך לא בהכרח באמצעות שליטה מלאה וקבועה בכל אחד מרכיביה. ניגוד האינטרסים הגובר בין איראן לשלוחיה [ניכר](#), למשל, בניסיון מצד מיליציות שיעיות עיראקיות להתנקש בנובמבר 2021 בחייו של ראש הממשלה לשעבר מוסטפא אל-כאזמי, ככל הנראה ללא תמיכה איראנית, ובמספר תקיפות שבוצעו בידי החות'ים נגד אבו-דאבי, שלא תאמו בהכרח את האינטרס האיראני לשפר את קשריה של טהראן עם איחוד האמירויות.

אף על פי כן, במקביל לתהליך הביזור של הרשת, [התחזקו הקשר והסיוע ההדדי](#) בין שותפיה של איראן הפועלים במסגרתה. שיתוף הפעולה הגובר בין רכיבי הרשת בא לידי ביטוי, למשל, במפגשים בין בכירי הארגונים הפלסטיניים האסלאמיים לצמרת חזבאללה, בתיאום פיתוח התוכניות האופרטיביות של חזבאללה וחמאס לפלוש לתחום ישראל ובסיוע [חזבאללה לחות'ים](#) ולמיליציות השיעיות העיראקיות באימונים ובהדרכות. בהקשר זה נודע תפקיד מרכזי לחזבאללה ולמזכ"ל הארגון, חסן נסראללה עצמו, הן בזכות ניסיונו והיכרותו רבת השנים עם ישראל והן בשל מעמדו המרכזי והשפעתו בטהראן, שהתחזקו מאז חיסול סולימאני. בנוסף,

ניכר מאמץ גובר מצד רכיבי הרשת להתחמש בנשק מדויק בכמויות הולכות וגדלות, ובמקביל לפתח יכולות עצמאיות בתחום ייצור אמצעי הלחימה, לרבות טילים וכטב"מים, בשל המאמצים (בעיקר מצד ישראל) לבלום העברת אמצעי לחימה מאיראן לשותפיה. התפתחויות אלה יצרו מידה רבה יותר של מחויבות בין רכיבי הציר ומאפשרות להם לגוון את המשאבים העומדים לרשותם.

לצד זאת, איראן ניצבת בפני מגבלות בסיסיות בבואה לבסס את עצמה כגורם כוח משמעותי במרחב הערבי. ראשית, כמדינה בעלת רוב פרסי היא נתפסת גם בעיני בעלות בריתה בעולם הערבי כגורם זר הנוהג באופן מתנשא ולעתים אף גזעני כלפי שכניו הערבים. כך למשל, מחקרה של חנין ע'דאר ממכון וושינגטון [חשף](#) באמצעות ראיונות עם לוחמי חזבאללה בסוריה את משבר האמון בין הארגון לבין מפקדי משמרות המהפכה בסוריה, שלטענת הלוחמים התייחסו בזלזול ובהתנשאות לעמיתיהם הלבנונים ולשיעים האחרים הפועלים בחסותם במדינה.

שנית, איראן השיעית מתקשה לממש הגמוניה אזורית במרחב שרובו סוני, יתר על כן, מאמציה של איראן להרחיב את השפעתה האזורית נתקלו בקשיים גם בקרב השיעים באזור, כפי שניכר היטב במקרה של השיעים בעיראק. בקרב השיעים בעיראק קיימת מידה של [עוינות כלפי איראן](#) וחשד בכוונותיה, וטראומת המלחמה בין איראן לעיראק בשנות ה-80 עודנה מעיבה על יחסם כלפיה. יש גם מידה של תחרות דתית בין השיעה באיראן ובעיראק, ורוב השיעים בעיראק, כולל בכירי חכמי הדת שלה איתאללה עלי סיסטאני, מתנגדים לתפיסת שלטון חכם ההלכה, הנהוגה באיראן מאז המהפכה האסלאמית.

בנוסף, שלוחים הנחשבים נאמנים יותר לאיראן ואף מחויבים לאידיאולוגיה המהפכנית ולתפיסת שלטון חכם ההלכה, ובראשם חזבאללה וחלק מהמיליציות השיעיות בעיראק, נהגו לעיתים להעדיף את האינטרסים והשיקולים הייחודיים שלהם על פני אלה של איראן. אפילו חזבאללה, שנחשב לארגון המחויב ביותר לרפובליקה האסלאמית, הפך עם השנים לארגון [שזהותו הלבנונית](#) התחזקה ביחס לזהותו האסלאמית-איראנית, אף כי איראן נותרה מקור סמכות וציות מרכזי שלו. [כפי שציינו](#) מזרחי ושווייצר, חזבאללה הוא רכיב מרכזי בציר ההתנגדות האסלאמית-שיעית, אך בה בעת הוא גם ארגון אוטונומי רב-פנים בלבנון. בתהליך קבלת ההחלטות של חזבאללה אכן קיימת דינמיקה בין שלל זהויות אלה, הדרות בכפיפה אחת, אשר לרוב מתקיימות בהרמוניה ולעיתים ניכרת דווקא הסתירה שביניהן.

גם בעיראק נבדלו המיליציות השיעיות במידת מחויבותן ונאמנותן לרפובליקה האסלאמית. בעוד שחלקן, בראשן כתאא'ב חזבאללה, עצאא'ב אהל אל-חק וחרכת אל-נוג'באא', ביטאו מחויבות רבה יותר לטהראן ולתפיסת שלטון חכם ההלכה, מיליציות שיעיות אחרות נהו אחר מנהיגותו של סיסטאני. גם מיליציות שנחשבו בעבר נאמנות לאיראן, בראשן ג'יש אל-מהדי בהנהגת [מוקתדא אל-צדר](#), אימצו עם השנים גישה ביקורתית כלפי ההשפעה האיראנית

בעיראק. מידת הנאמנות והמחויבות של החות'ים לאיראן נותרה מוגבלת אף יותר. בין איראן לחות'ים קיימת סולידריות שיעית, אף כי החות'ים שייכים לזרם הזידי השיעי ולא לזרם השיעי התרי-עשרי (המרכזי בשיעה), שאליו משתייכת גם איראן. בשונה מחלק מהשלוחים האיראניים האחרים, החות'ים [נותרו קבוצה תימנית](#) מקומית בעלת הנהגה אוטונומית, הפועלת על בסיס סדר יום תימני. בעבר אף פעלו החות'ים [נגד ההכונה](#) האיראנית, למשל בהחלטתם להשתלט על צנעא בספטמבר 2014 בניגוד לעצתם של האיראנים לא לתקוף את בירת תימן. התחזקותם של החות'ים והמעורבות הצבאית הסעודית במלחמה בתימן נתפסו על ידי איראן כהזדמנות [להגביר את הסייע](#) לארגון ולבסס את השפעתו בתימן, לאגף את ערב הסעודית מדרום ולאיים על מצרי באב אל-מנדב. הארגון המשיך לשמר, עם זאת, [מידה רבה של אוטונומיה](#) בניהול שטחו, בסדרי העדיפויות וביעדים האסטרטגיים שלו.

מ"התלכדות הזירות" לחמ"ל משותף

חרף המגבלות בהפעלת רכיבי "חזית ההתנגדות" על ידי טהראן והקושי האיראני בתפעול הציר, הרי שהנסיבות החדשות שנוצרו במזרח התיכון לאחר חיסול סולימאני ו'הסכמי אברהם' נוצלו על ידי איראן כהזדמנות להגברת התיאום בין ארגוני הטרור הפלסטיניים חמאס והג'האד האסלאמי לבין יתר הרכיבים בציר סביב מאבק נגד האויב המשותף – ישראל. כחלק ממימוש האסטרטגיה הזו הוחלט באיראן להקים [חדר מבצעים משותף](#), שיהיה אחראי לתיאום ולתכנון צבאי, לוגיסטי ומודיעיני כולל בין חמאס והג'האד האסלאמי ברצועת עזה, חזבאללה בלבנון, המיליציות הפרו-איראניות בסוריה, המיליציות השיעיות בעיראק והחות'ים בתימן.

התיאום הגובר בין רכיבי הציר ניכר כבר באירועי "שומר החומות" במאי 2021, שבמהלכם פעל חמ"ל משותף בבירות בין איראן, חזבאללה, חמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני. עורך העיתון הלבנוני "אל-אח'באר" המזוהה עם חזבאללה, אברהמים אל-אמין, [סיפר](#) בריאיון לערוץ "אל-מנאר" של חזבאללה, כי החמ"ל שפעל בזמן המבצע כלל קצינים ממשמרות המהפכה והיה אחראי על תיאום בין הצדדים לא רק בהקשר של חילופי מידע או פעולות טקטיות אלא גם בהקשר לשיתוף פעולה מודיעיני. לדבריו, חזבאללה העביר לבירות קציני שטח של חמאס בדרכים מיוחדות והצליח להעביר ציוד לתוך הרצועה בימי הלחימה.

[מסמכים של חמאס שנתפסו ברצועת עזה](#) במהלך תמרון צה"ל במלחמת "חרבות ברזל" חשפו את היקף התיאומים בין רכיבי "ציר ההתנגדות" בהובלת איראן ובשותפות חזבאללה, חמאס והג'האד האסלאמי. על פי מסמכים אלה, בכיר כוח קודס במשמרות המהפכה, סעיד איזדי, הוביל את המאמצים האיראניים להבריא אמצעי לחימה ואספקת מימן ולערוך הכשרות לארגונים הפלסטיניים ביהודה ושומרון וברצועת עזה, להידוק שיתוף הפעולה והתיאום בין הארגונים הפלסטיניים לבין חזבאללה ולהסדרת היחסים בין חמאס למשטר אסד בסוריה. אף כי גם מסמכים אלה מצביעים על חילוקי דעות ואינטרסים שונים בין רכיבי הציר, יש בהם כדי

להעיד על השותפות האידיאולוגית ושיתוף הפעולה האסטרטגי והאופרטיבי הנרחב בין איראן ובעלי בריתה האזוריים במסגרת הציר.

המלחמה בעזה סיפקה לאיראן הזדמנות משמעותית ראשונה לממש את תפיסת "[התלכדות הזירות](#)", שמשמעותה פעולה צירית בסנכרון אסטרטגי תוך חלוקת עבודה בין רכיביו השונים של הציר והתאמה לנסיבות המלחמה המתפתחות. הפעלת תפיסת התלכדות הזירות כללה שילוב חלקי של חזבאללה במערכה, תקיפות של מיליציות שיעיות פרו-איראניות בעיראק נגד בסיסים אמריקאיים בסוריה ובעיראק כדי לגבות מארצות הברית מחיר בגין תמיכתה בישראל וכן לזרז את נסיגת הכוחות האמריקאיים מסוריה, ושילוב החות'ים מתימן במערכה נגד ישראל, בעיקר באמצעות שיגורי טילים וכלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים) לעבר דרום הארץ, וכן תקיפת ספינות בים האדום על מנת להטיל מצור ימי על ישראל ולהביא להתערבות בינלאומית להפסקת תקיפות ישראל ברצועת עזה.

עם זאת, המלחמה גם חשפה את [מגבלות כוחה של איראן](#) בהפעלת כלל היכולות שעומדות לרשות הציר הפרו-איראני באזור, בייחוד לנוכח החשש מהיגררות לעימות צבאי ישיר עם ישראל ואולי אף עם ארצות הברית. זאת ועוד, איראן לא הצליחה לממש באמצעות רשת השלוחים שלה את שני יעדיה המרכזיים: הפסקת הלחימה בעזה כדי לצמצם את מחיר הפגיעה בחמאס, והפעלת לחץ על ארצות הברית כדי שתחדל מתמיכתה הבלתי-מסויגת בישראל ותלחץ עליה לסיים את המלחמה טרם מימוש יעדיה.

בנוסף, במהלך המלחמה נתגלעו מתיחויות בין איראן לחלק משלוחיה עקב פערים מסוימים בין האינטרסים שלה לבין אלה של הארגונים הנתמכים על ידה. כך, למשל, לאחר המתקפה האיראנית על ישראל באפריל 2024 [העריכו גורמי מודיעין](#) שאיראן התאמזה מפעילות חזבאללה בליל המתקפה. חזבאללה אומנם שיגר מספר מטחים של עשרות רקטות לבסיסים צבאיים ברמת הגולן בליל המתקפה האיראנית, אך תגובה זו לא חרגה מכללי המשחק בין הארגון לישראל בגבול הצפון מאז פרוץ המלחמה ברצועת עזה. גם תקרית מותם של שלושת החיילים האמריקאים בירדן בתקיפת מיליציה שיעית עיראקית בסוף ינואר 2024 ופעילותם הגוברת של החות'ים בתימן, הנתמכים בידי איראן, נגד תנועות כלי שיט בים האדום ובמפרץ עדן, איימו לגרור את איראן לעימות צבאי בלתי רצוי עם ארצות הברית. בסופו של דבר, הפעלת השלוחים ותמיכת איראן בהם, שנועדה לצמצם את הסיכון שבהיגררותה למערכה צבאית ישירה, הביאה אותה לעימות צבאי ישיר עם ישראל.

חמור מכל אלה, האירועים המשמעותיים שפקדו את האזור מאז פרוץ המלחמה ברצועת עזה הציבו לראשונה איום משמעותי על עצם שרידותו של חמאס, המהווה רכיב חשוב (אף כי לא המרכזי) בציר הפרו-איראני, ופגעו קשות בחזבאללה, המשמש נכס אסטרטגי מרכזי של איראן באזור. עריפת רוב צמרת הארגון, ובראשה נסראללה, והפגיעה הקשה בכוחו הצבאי הציבו איום משמעותי על הפרויקט האזורי החשוב ביותר שאותו טיפחה איראן במשך עשרות שנים

ושללו ממנה במידה רבה את היכולת להרתיע את ישראל ולהגיב לה במקרה תקיפתם של מתקני הגרעין שלה. [חזבאללה נתון בסד לחצים](#) מתגבר נוכח המאמץ הצבאי הנמשך של צה"ל לגרוע את יכולותיו, המקשה על שיקומו, והדרישות הגוברות לפירוק הארגון מנשקו. יתר על כן, בעקבות נפילת משטר אסד, [איבדה איראן מרכיב מרכזי](#) בעומק האסטרטגי שלה ואת קו ההגנה הקדמי שלה מול ישראל. גם [בעיראק](#) נאלצו המיליציות השיעיות להפסיק את התקיפות נגד ישראל ונתונות בלחץ גובר להתפרק מנשקן ולהשתלב בכוחות המזוינים העיראקיים. בתימן, המשיכו החות'ים בפעילותם נגד ישראל, בעיקר מאז חידוש הלחימה בעזה במרץ 2025, אך גם הם נמצאים תחת לחץ גובר בצל התקיפות האמריקאיות (שפסקו במאי 2025) והישראליות.

"הציר השיעי": בין היחלשות לחסינות

חרף אתגרים אלה, הצהרותיהם של בכירים איראנים במקביל למדיניות איראן בחודשים האחרונים מעידות על כי טהראן אינה מתכוונת לסגת ממאמציה לשמר את מעמדה האזורי ולשקם את "ציר ההתנגדות". בעשורים האחרונים השקיעה איראן [מאמצים ניכרים](#) לביסוס השפעה האזורית ולחיזוק שלוחיה האזוריים, והיא אינה צפויה לזנוח מדיניות זו המהווה נדבך מרכזי בתפיסת הביטחון שלה, חרף היחלשות הציר האזורי שבהובלתה. איראן, שחוותה בידוד אסטרטגי במהלך מלחמת שמונה השנים עם עיראק, הגיעה למסקנה שהיא יכולה להגן על ביטחונה אך ורק באמצעות הרחבת השפעתה, חיזוק קבוצות הנאמנות לה ומחויבות לאידיאולוגיה ולאסטרטגיה האנטי-ציונית והאנטי-אמריקאית שלה, יצירת בסיסים צבאיים של קבוצות התנגדות וכינון בריתות עם מדינות עמיתות. השגת [עומק אסטרטגי](#) נועדה לאפשר לאיראן להרחיב את חזית המאבק נגד אויביה אל מעבר לשטחה ולייצר קווי הגנה ביטחוניים הרחק מגבולותיה, באופן שיפחית את בידודה האסטרטגי. יתר על כן, ניתן היה לראות את ניצני המעורבות האיראנית במרחב הערבי וקשריה עם קהילות שיעיות באזור זמן רב לפני המהפכה כביטוי לחתירת איראן לעמדת הנהגה בעולם הערבי והמוסלמי.

לא ייפלא אפוא, כי גם בעיצומן של ההתפתחויות המשמעותיות באזור, הרפובליקה האסלאמית המשיכה להמעיט מחומרת המצב ולהדגיש את מחויבותה להמשך התמיכה בציר הפרו-איראני. בכירי המשטר בטהראן, ובראשם המנהיג עלי ח'אמנהאי, [הדגישו](#) את יכולתם של איראן ושלוחיה האזוריים להתגבר על האתגרים ולהמשיך לפעול לנוכח הנסיבות החדשות, בין השאר בזכות יכולתם של שלוחיה לייצר אמצעי לחימה בעצמם. זאת ועוד, לא ניתן למצוא בשלב זה ביטוי להכרה מצד החוגים המזוהים עם הממסד השמרני בטהראן בצורך [בחשיבה אסטרטגית מחודשת](#) בנוגע להמשך הפעלת רכיבי הציר האזורי בהובלת איראן.

מחויבותה של איראן ל"ציר ההתנגדות" ניכרת לא רק בהצהרותיהם של בכירים איראניים כי אם גם במדיניותה בפועל. בחודשים האחרונים [המשיכה איראן](#) בהובלת משמרות המהפכה לקדם את מאמציה לשימור, לחיזוק ולשיקום יכולות "הציר" שנפגעו במערכה עם ישראל.

בלבנון ניכר מאמץ איראני לחפש דרכים חלופיות כדי להתגבר על אובדן הנתיב האסטרטגי בסוריה, לקזז את הפגיעה בכוחו הצבאי של חזבאללה ולשקם (ולו חלקית) את יכולותיו שנפגעו במלחמה, לרבות [בתחום הטיילים המדויקים](#). בעיראק מפגינה ההנהגה האיראנית נחישות לשמר את השפעתה בקרב המיליציות השיעיות ומביעה התנגדות פומבית לפירוקן מנשקן ולשילובן בכוחות המזוינים העיראקיים. בפגישה עם ראש ממשלת עיראק, מוחמד שיאע אל-סודאני, [הדגיש](#) מנהיג איראן כי המיליציות השיעיות הן אחד מרכיבי השלטון החשובים בעיראק ויש לשמרם ולחזקם אף יותר. [בתימן](#) המשיכה איראן לתמוך בפעילות החות'ים נגד ישראל וכן נגד כלי שיט בים האדום.

לנוכח נחישותה של הרפובליקה האסלאמית להמשיך במאמציה לבסס את השפעתה האזורית באמצעות רשת שלוחיה ושותפיה באזור, ניתן להבין את ההערכות הגורסות כי בסופו של דבר יעלה בידה לצלוח את האתגרים הניצבים בפניה ובפני "הציר השיעי" והיא אף עשויה לנצל כל הזדמנות על מנת לשפר את אחיזתה ומעמדה באזור. זאת, בדומה למה שעשתה בעבר כאשר נאלצה להתמודד עם התפתחויות אזוריות שהציבו אתגר משמעותי לביטחונה הלאומי, בין היתר: כיבוש עיראק בידי ארצות הברית ב-2003, מלחמת האזרחים בסוריה והישגיו של דאע"ש בכיבוש נתחים משמעותיים בעיראק ובסוריה במחצית העשור הקודם.

על רקע ההתפתחויות האזוריות בחודשים האחרונים [העריכו](#) חוקרים במכון המחקר הבריטי Chatham House במארס 2025, כי יש בידי "ציר ההתנגדות" היכולת להסתגל למציאות המשתנה נוכח הלחצים החיצוניים החמורים הניצבים בפניו. לטענתם, אירועי השנה האחרונה, לרבות קריסת משטר אסד, הפגיעה בחזבאללה והחרפת הסנקציות הכלכליות על איראן, אינם מבשרים על קריסתו של "הציר", משום שהוא פועל כרשת דינמית, מבוזרת וגמישה, שהצליחה להסתגל בעבר למגוון זעזועים צבאיים, כלכליים, פוליטיים וחברתיים, ולהשיב לעצמה יכולת פעולה יעילה. בשל גמישותו המבנית והארגונית של הציר, יש ביכולתו לאזן פגיעה באחד מרכיביו, דוגמת חזבאללה או המשטר הסורי, באמצעות רכיב אחר, דוגמת המיליציות השיעיות בעיראק והחות'ים בתימן, וכך לשמר את עצמו. גם המעבר ממודל ריכוזי למודל מבוזר ואופקי יותר בעקבות חיסולו של סולימאני מאפשר לציר להימנע מתלות ברכיב בודד ומייצר מידה רבה יותר של אוטונומיה לרכיביו השונים. בנוסף, השימוש באמצעים כלכליים מגוונים (מוסדות פורמליים, בהם בנקים מרכזיים, לצד מערך חלפנים והברחות הקשורים באופן הדוק לציר) מספק לציר מידה רבה יותר של חסינות. יתר על כן, ארגונים דוגמת חזבאללה, המיליציות השיעיות בעיראק והחות'ים, אינם יכולים להיחשב שחקנים לא-מדינתיים מובהקים, משום שהם משולבים בתוך מוסדות המדינה ולפיכך נהנים ממידה רבה יותר של השפעה ויכולת הסתגלות.

ספקות הועלו גם לגבי היחלשות רכיביו השונים של הציר. כך, למשל, [נרס](#) נריה, כי חזבאללה רחוק מלהתפרק מנשקו, מקים "פלוגות התנגדות", שממשיכות לשלוט בדרום לבנון, ומחזק

את אחיזתו בכפרים. הוא הדגיש, כי המכה שחזבאללה ספג במלחמה האחרונה אילצה אותו אומנם לשנות טקטיקה, אך לא לוותר על כוחו, וכי אין מדובר בהיחלשות אמיתית אלא בהתאמה למציאות זמנית. בהקשר העיראקי [טען](#) נייטס כי חרף המהלומות, שספגה הרשת האזורית של איראן בחודשים האחרונים, ממשיכות איראן והמיליציות השיעיות בעיראק לנצל את השפעתן ושליטתן בממשלת עיראק כדי להפעיל רשתות מימון טרור באמצעות מגזר הנפט העיראקי ובכך גם לחזק את מעמדה האזורי של איראן. הוא הדגיש, כי עיראק הפכה לנכס אסטרטגי מרכזי אף יותר עבור טהראן וכי המיליציות השיעיות השתלטו לא רק על משאבי המדינה, אלא גם על מוסדותיה.

סיכום ומשמעויות: בין "ציר שיעי" ל"רשת שיעית"

לאורך שני העשורים האחרונים התגבשה התפיסה בדבר קיומו של "הציר השיעי" – מערכת גאופוליטית, צבאית ואידיאולוגית (תפיסת "ההתנגדות") בהובלת איראן ([ראש הנחש](#)), המאגדת את חזבאללה בלבנון, משטר אסד בסוריה, מיליציות שיעיות בעיראק והחות'ים בתימן. תפיסה זו הניחה קיומו של מבנה ריכוזי, היררכי ומתואם, אשר ניתן לכנותו ציר במובן הקלאסי – התאגדות פוליטית מגובשת המנוהלת על ידי מרכז כובד ברור, טהראן, אשר מתווה את הכיוון האסטרטגי של שלוחותיה.

עם זאת, ההתפתחויות הדרמטיות של השנה האחרונה – ובראשן היחלשות איראן בעקבות התקיפה הישראלית באוקטובר 2024, המשבר הכלכלי ברפובליקה האסלאמית והתייצבותו של איום צבאי אמין מצד ארצות הברית וישראל; קריסת משטר אסד בסוריה; התכנסות חזבאללה לזירה הפנימית תחת לחץ צבאי ופוליטי; והפסקת התקיפות מצד המיליציות השיעיות העיראקיות על רקע לחצים גוברים להתפרק מנשקן – מעלות ספקות כבדים בנוגע לרלוונטיות המתמשכת של מושג "הציר". במקביל, מתחזקת החלופה הפרשנית שלפיה אין עוד מדובר בציר של ממש, אלא ברשת רופפת, מערכת גמישה, מבוזרת ולא סימטרית של שחקנים בעלי זיקה רעיונית ומידה מסוימת של תיאום ושיתוף פעולה אד-הוק, אך בעלי אינטרסים, זהויות ותפקודים שונים, אשר כל אחד מהם פועל על פי שיקולים מקומיים ולעיתים אף בניגוד לאינטרסים של איראן.

השאלה האם "הציר" עדיין קיים איננה רק שאלה תיאורטית. היא מגלמת הכרעה אסטרטגית אשר להבנת טבע האיום, אופן הגיבוש של מטרותיו, והכלים שיש להפעיל כדי להתמודד עמו. ניתוח שטחי או התעקשות להיצמד למודל היררכי שייתכן שכבר התיישן, עלולים להחמיץ את התמורות המהותיות שחלו במאפייני ההתאגדות שבהובלת איראן ובמידת השפעתה. בה בעת, הכרה במורכבות הרשתית מאפשרת הבניית מדיניות מבוססת הקשר אשר תזהה נקודות תורפה, תעודד בידול ותספק הזדמנויות להחלשת הרשת – ואולי אף לפירוקה – בדרכים מגוונות. השאלה המרכזית נוגעת למהות הקשרים והדינמיקה הפנימית במסגרת ההתאגדות השיעית וכיצד על ישראל להיערך מולה.

גישה הרואה את המערכת כציר מעודדת התמקדות בטהראן כמרכז הכובד, מתוך הנחה שכל רכיב בו מהווה למעשה שלוחה ישירה שלה, או לחלופין מדגישה את הצורך בפעולה נגד אחד או יותר משלוחיה המרכזיים, מתוך הנחה שזו שקולה לפעולה נגד איראן עצמה. לעומת זאת, אם מדובר ברשת רופפת, יש למפות כל שחקן לגופו, לנתח את האינטרסים הייחודיים, המוטיבציות העצמאיות והקשרים המקומיים שהוא מקיים, ולעמוד על המידה שבה הוא משמר מחויבות רעיונית או מבנית לאיראן וליתר רכיבי המערכת. אימוץ גישה זו עשוי לחייב שינויים באופן ההתמודדות עם רשת אזורית זו. כך, למשל, בתחום ההרתעה יידרשו מנגנוני הרתעה דיפרנציאליים ומותאמים לכל זירה ולכל שחקן ונסיבותיו. בתחום הצבאי, תיתכן פעולה אל מול כל אחד מהשחקנים מבלי שזו תוביל בהכרח להתגייסות יתר רכיבי הרשת, ופעולה כזו אף עשויה להיות מנוצלת על ידי שחקנים אחרים ברשת לחיזוק עצמאותם. בתחום הפוליטי, תידרש מדיניות שאינה מסתפקת בלחץ מרוכז על טהראן, אלא משקיעה מאמצים גם בעידוד גורמים פרגמטיים באזור, בקידום פיצול ושסעים פנימיים בתוך הרשת כדי להחליש את מחויבות רכיביה למערכת כולה וביצירת חלופות מקומיות לשחקנים התת-מדינתיים הקשורים לאיראן ומסתייעים בה.

אין בכך כדי לשלול את קיומם של קשרים אידיאולוגיים, צבאיים, כלכליים או פוליטיים בין איראן לשותפיה האזוריים. אך אלו אינם מלמדים בהכרח על כפיפות ישירה, או על אפשרות לקטוע את המערכת כולה באמצעות פגיעה בראשה. נהפוך הוא – ייתכן שמבנה רשתות דווקא מגדיל את כושר השרידות של המערכת, כפי שנראה בפעילותם העיקשת של החות'ים, במאמצי ההתאוששות של חזבאללה ובאופנים השונים שבהם שחקנים אלה משמרים את מעמדם במדינות שבהן הם פועלים – גם תוך התרופפות הקשרים הפורמליים עם איראן. יתר על כן, מצב שבו כל אחד מהשחקנים מקיים מידה מסוימת של אוטונומיה עשוי לייצר אתגרים משמעותיים יותר לישראל בהיעדר היגיון מסדר אחיד לפעילות הרשת.

על אף הנאמר לעיל, מוקדם להספיד את תפיסת הציר. המאמצים הנמשכים מצד איראן לשקם את יכולות חזבאללה, המשך התיאום בין איראן והמיליציות השיעיות [ובין לחות'ים בתימן](#) [והדיווחים](#) כי הפסקת האש בין ארצות הברית לחות'ים בתימן הושגה, בין היתר, בזכות לחצים מצד טהראן על החות'ים לחדול מפעילותם בים האדום כדי לא לטרפד את שיחות הגרעין – כל אלה עשויים להצביע כי ההתאגדות בהובלת הרפובליקה האסלאמית ממשיכה להתאפיין במידה רבה של מחויבות הדדית, לכידות רעיונית ומבצעית, תיאום אסטרטגי ומטרות משותפות ברורות. גם אם הציר נסדק ונחלש, התפיסות האידאולוגיות המשותפות, האינטרסים והקשרים שנרקמו בין רכיביו טרם התפוגגו. בכל מקרה, איראן ממשיכה למלא תפקיד מרכזי, בעיקר כספקית של אמצעי לחימה, ידע, מימון ותמיכה אידאולוגית. אם וכאשר תחדל איראן לשמש בתפקיד זה, האתגר הניצב בפני ישראל צפוי להשתנות ולהצטמצם.

עם זאת, בשלב זה ניכר כי הציר איבד את הערך האסטרטגי שלו עבור איראן מבחינת יכולתה להרתיע באמצעותו את ישראל ולהגיב נגדה במקרה של פגיעה באינטרסים חיוניים איראניים. בנוסף, יכולת ההתאוששות של איראן והציר והשבת המצב לקדמותו בכל הנוגע למוטת השליטה וההשפעה של איראן נמוכות עד בלתי קיימות, מה שעשוי לחייב את טהראן לאמץ אסטרטגיית שלוחים חדשה ושונה, למשל באמצעות חתרנות פוליטית או הטמעת "סוכני השפעה" בתוך הגופים המדינתיים. בכל מקרה, נדרשת בחינה ביקורתית ומתמשכת של המושג "הציר השיעי" תוך הבנת המערכת האזורית, שאיראן טווחה בעשורים האחרונים, כרשת גמישה, מתפתחת ומסתגלת בתנאים של אי-וודאות גאופוליטית. בחינה כזו היא קריטית לעיצוב מדיניות יעילה. רק באמצעותה יהיה ניתן לבצע התאמות נדרשות באופן ההתמודדות עם הרשת השיעית ולגבש אסטרטגיה עדכנית מול איראן ושותפיה לנוכח המציאות האזורית המשתנה ותוך ניצול מירבי של ההזדמנויות החדשות שנוצרו בחודשים האחרונים ואלה שייוצרו בעתיד.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט